

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Пудрика Дениса Валерійовича за темою «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дослідження та зв'язок з науковими програмами.

Відповідно до аналітичних звітів Організації Об'єднаних Націй питома вага мігрантів у загальній кількості населення світу у 2020 р. зросла на 0,8% у порівнянні з 2000 р. (близько 2,8%). Більшість мігрантів обирають країни призначення, які реалізують ефективну державну міграційну політику та стимулюють розвиток інституційного забезпечення підтримки мігрантів та їх швидкої інтеграції до соціокультурного середовища країни. На країни Європи припадає більше ніж 11% мігрантів від їх загальної кількості. При цьому ефективна державна міграційна політика країн Європейського союзу слугує інструментом залучення висококваліфікованих іммігрантів з метою поширення нових знань та технологій, що забезпечують інноваційний розвиток національної економіки. Водночас нарощування обсягів «відтоку мізків» з країн призводить до появи дисбалансів між попитом та пропозицією на ринку праці, зростання додаткового навантаження на соціальний сектор національної економіки, а відтак до порушення довгострокового економічного розвитку країни.

Відповідно до прийнятої Національної економічної стратегії 2030 одним із цільових орієнтирів є забезпечення інноваційного розвитку країни. Разом з тим, перманентна тенденція до зростання відтоку інтелектуального капіталу породжує ризики не лише невиконання цільових орієнтирів розвитку національної економіки, а й дезінтеграції України до Європейського Союзу.

Тому, розвиток методології та методичного інструментарію обґрунтування детермінант і рефлєкторів результативності державної міграційної політики з урахуванням казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством має велике наукове та практичне значення, що обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження Пудрика Дениса Валерійовича.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення дисертаційної роботи та автореферату засвідчили, що отримані наукові положення та рекомендації є аргументованими та емпірично обґрунтованими, опрацьовані відповідно до мети і завдань, предмета і об'єкта дослідження, базуються на загальнонаукових положеннях економічної науки і результатах наукових досліджень, їх узагальнень, критичному осмисленні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених з широкого кола економічних проблем, пов'язаних з ефективністю реалізації державної міграційної політики.

Дисертантом поставлено мету обґрунтувати детермінанти і рефлектори результативності державної міграційної політики, а також казуальні взаємозв'язки між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національною економікою.

Об'єкт, предмет та мета роботи пов'язані та достатньо чітко окреслюють проблематику дослідження. Достовірність основних наукових положень та висновків дисертації забезпечується застосуванням широкого спектра відомих методів наукового пізнання та економіко-математичного моделювання, зокрема:

- при дослідженні наукового ландшафту встановлення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством – трендовий і бібліометричний аналіз;
- при формалізації причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують розвиток національної економіки – FCM-аналіз;
- при обґрунтуванні зв'язку між індикаторами ефективності державної міграційної політики та результативністю досягнення Україною Цілей сталого розвитку кореляційного аналізу – фільтрація Баттерворта;
- при формалізації казуальних зв'язків між результативністю ДМП та рівнем інтегрованості країни в глобалізаційні процеси – FMOLS- та DOLS-моделювання, інструментарій тестування Педроні й Гренджера;
- при оцінюванні впливу рівнів безробіття і доходів населення на динаміку еміграції в країні – модель авторегресії та розподіленого лага (ADL);
- при визначенні сили та напряму впливу ефективності державного врядування на динаміку еміграції в країні – кореляційно-регресійний аналіз, метод головних компонент;
- при перевірці гіпотези про зв'язок бренду країни та її привабливості для мігрантів – ANOVA-моделювання, тестування Шапіро – Уїлка та Левене;
- при визначенні ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів – logit-/probit-моделювання і кластеризації;

- при сценарному прогнозуванні динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від характеру змін рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти – імітаційне моделювання;
- при оцінюванні впливу інтенсивності міграційних процесів на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС – σ - та β -конвергенції, тестування Дурбіна – Ву – Хаусмана, Херфіндаля – Хіршмана;
- при оцінюванні динамічного інтегрального індексу соціального прогресу як детермінанти державної міграційної політики – ентропійний метод;
- при оцінюванні взаємовпливу результативності державної міграційної політики та рівня соціального прогресу країни – узагальнювальний метод моментів Ареллано – Бонда.

Викладені та обґрунтовані в дисертації нові наукові положення отримані Пудриком Д. В. вперше при застосуванні оригінального авторського підходу до вирішення актуальної наукової проблеми.

Серед найважливіших та найбільш суттєвих здобутків даної роботи, які містять наукову новизну, належать такі результати, які одержані особисто автором:

На особливу увагу заслуговує авторський підхід до дослідження наукового ландшафту визначення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством заснований на інтегральному поєднанні бенчмаркінг-інструментарію (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results і Google Ngram Viewer) та бібліометричного аналізу (VOSviewer v. 1.6.13) (с. 30-71 дисертації). Його застосування дозволяє обґрунтувати у змістовному, часовому, просторовому вимірі кластери наукових патернів досліджень залежно від тісності їх взаємозв'язку, визначити хронологію зміни інтересу до вивчення проблеми державної міграційної політики та основні етапи еволюції наукового доробку, виявити та описати інтернаціональні наукові альянси.

Розроблені вперше автором методологічні положення щодо виявлення і формалізації причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують рівні урбанізації, експортно-імпортного й бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності є основою для градації параметрів за кожною групою факторів залежно від сили й напрямку їх впливу на зростання привабливості України для іммігрантів. Зазначені положення, що спираються на математичний апарат когнітивного моделювання, мають прикладний характер для реформування державної міграційної політики (с. 107-120 дисертації).

Важливим здобутком автора є обґрунтування основних напрямів реалізації державної міграційної політики відповідно до Цілей сталого розвитку і ключових стейкхолдерів (с. 150-155 дисертації). Відмінною рисою запропонованого підходу є врахування флуктуацій часових рядів (визначених

фільтром Баттерворта) зміни індексу чистого міграційного приросту та ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку, а також співпадіння/неспівпадіння виявлених їх трендів (визначених інструментарієм кореляційного аналізу).

Обґрунтованою вбачається позиція автора щодо обґрунтування соціально-політичних таргетів реформування державної міграційної політики в Україні (164-175 дисертації). У зв'язку з цим вагоме значення має удосконалена автором методологія врахування зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами при реформуванні державної міграційної політики, що на відміну від існуючих за допомогою комплексного поєднання інструментарію ANOVA-тестування, методу найменших квадратів і тесту Гренджера. Важливе значення мають емпіричні результати формалізації каузальних взаємозалежностей між динамікою кількості іммігрантів та рівнем інтегрованості країни в глобалізаційні процеси (за соціальним, економічним і політичним вимірами).

Запропонована методологія дослідження трендів та структури еміграційного потоку у контексті таргетування регуляторних інтервенцій державної міграційної політики дозволила побудувати сценарії змін кількості емігрантів з України залежно від рівнів безробіття та доходів на душу населення (с. 198-201 дисертації). У межах сценарного прогнозування за допомогою моделі авторегресії і розподіленого лага ADL виявлено часові лаги, ретроспективні та прогнозовані зміни кількості вітчизняних емігрантів, обґрунтовано, що серед їх мотивів пошук можливостей працевлаштування домінує над потребами в зростанні добробуту;

У роботі вперше запропоновано методологію та методичний інструментарій дослідження ефективності державного врядування (як у цілому, так і за її окремими компонентами) як детермінанти результативності державної міграційної політики, що базується на поєднанні методу головних компонент та кореляційно-регресійного аналізу (с. 204-216 дисертації). Це дозволило обґрунтувати напрямки інституціональних реформ у національній економіці для підвищення ефективності державної міграційної політики з урахуванням виявленої дивергенції України та країн Вишеградської четвірки щодо сили й напрямку впливу відкритості влади, довіри суспільства до неї та рівня корупції на кількість емігрантів у країні.

На особливу увагу заслуговує авторський підхід (с. 231-249 дисертації) щодо підтвердження гіпотези про наявність динамічного тренду еміграційних потоків у країні, які сприймаються нерезидентами як такі, що демонструють більш високий потенціал розвитку, якість життя, культурні цінності та традиції. Запропонований підхід передбачає інтегральне поєднання тестувань ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, що дозволило врахувати емоційні уявлення та

обізнаність потенційних мігрантів про країну, а також інтервальну оцінку сприйняття бренду країни її зовнішніми стейкхолдерами.

Теоретичну та практичну цінність представляє розроблений автором науково-методичний підхід до обґрунтування впливу рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти на залучення нових трудових ресурсів до країни та зменшення їх відпливу за кордон (с. 293-297 дисертації). Для цього вперше запропоновано поєднати інструментарій кластерного аналізу та logit- та probit-моделювання. Це дозволило виділити кластери європейських країн за інтегральним показником, що комплексно оцінює як кількісні, так і якісні характеристики системи вищої освіти, рівень її інтернаціоналізації, а також визначити ймовірності зміни інтенсивності міграційних процесів для кожного кластеру країн.

Вагомим внеском дисертанта є обґрунтування доцільності розвитку неформальної освіти впродовж усього життя для забезпечення синхронізації державної міграційної політики з освітніми реформами в країні. Це запропоновано здійснювати з використанням інструментарію регресійного аналізу та імітаційного моделювання. Суттєвою перевагою запропонованого підходу є можливість врахування динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від змін рівнів його грамотності та залученості до неформальної освіти (с. 300-319 дисертації).

Безсумнівною науковою новизною характеризується методологічний інструментарій оцінювання швидкості та часу, що необхідний для економічної конвергенції національної економіки з країнами-членами Європейського Союзу з урахуванням впливу інтенсивності міграційних процесів (с. 326-341 дисертації). Відмінною рисою розробленого підходу є врахування постулатів концепцій σ - і β -конвергенції, а також системне поєднання модифікованої моделі Кобба – Дугласа та індексу Херфіндала – Хіршмана. Важливе значення мають емпіричні результати застосування цього підходу, які підтверджують, що для України та країн Вишеградської четвірки домінуючою міграційною детермінантою довгострокового економічного зростання є збільшення обсягів грошових переказів емігрантів у країну їх походження, а не зміна концентрації і поляризації населення цих країн у наслідок припливу іммігрантів.

Цінним для практичного використання є проведене, з урахуванням вагових коефіцієнтів показників соціального розвитку (відібраних на основі Національної економічної стратегії на період до 2030 р.), оцінювання інтегрального індексу соціального прогресу України та країн Вишеградської четвірки (с. 349-363 дисертації). О т р и м а н і результати дають можливість порівняти рівні соціального прогресу різних країн.

Логічним продовженням запропонованого підходу до оцінювання інтегрального індексу соціального прогресу є визначення його впливу на

міграційний приріст. Відмінною рисою, якого є використання узагальнюючого методу моментів Ареллано – Бонда. Це дозволило визначити напрями синхронізації міграційної та соціальної політик держави у системі управління національною економікою (с. 371-376 дисертації).

Достовірність досліджень, повнота відображення висновків і пропозицій в опублікованих автором дисертації роботах. Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Наукові положення та висновки, що сформульовані в докторській дисертації, є достовірними, що підтверджується опрацюванням значного обсягу літературних джерел і практичним впровадженням результатів наукових досліджень. Список основних опублікованих праць за темою дисертаційної роботи свідчить про обґрунтованість та повноту викладених наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизну.

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 27 наукових працях загальним обсягом 15,08 друк. арк., із яких особисто авторові належить 10,98 друк. арк., зокрема, 22 стаття у наукових фахових виданнях України (з яких 1 – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Scince), 5 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій.

Наукові положення, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що отримані автором особисто.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Дисертація за змістом, сутністю, структурою та оформленням повністю відповідає вимогам до докторських дисертацій економічного профілю. Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. У дисертації Пудрика Д. В. проведено глибокий аналіз теоретико-методологічного доробку вітчизняної та зарубіжної науки стосовно ролі та місця державної міграційної політики у системі управління національним господарством.

Дисертація за змістом відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 - економіка та управління національним господарством. Обсяг та оформлення дисертації є такими, що відповідають вимогам МОН України. Перелік опублікованих праць за темою дослідження у повному обсязі відображає зміст дисертаційної роботи.

Значущість результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендацій щодо їх подальшого використання

Отриманні результати дисертаційної роботи Пудрика Д. В. мають теоретичне та практичне значення, яке полягає у розробці теоретико-методологічних положень і доведенні їх до рівня конкретних практичних рекомендацій щодо формування науково-методологічних та методичних засад обґрунтування детермінант та рефлєкторів ефективності державної міграційної політики, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Основні результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, схвалені та використовуються:

- у діяльності Державної міграційної служби в Одеській області – щодо оцінювання впливу міграційних процесів на рівень соціального прогресу країни впроваджено (довідка № 356 від 13.04.2021 р.);
- у діяльності Інституту розвитку міжнародної співпраці, Польща – щодо оцінювання впливу результативність державної міграційної політики на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами Європейського Союзу (довідка № 6 від 21.04.2021 р.);
- у ГО «Центр освіти впродовж усього життя» – щодо впливу інституціонального партнерства у сфері формальної та неформальної освіти на результативність державної міграційної політики (довідка № 4 від 15.04.2021 р.).

Слід відмітити, що результати дисертації використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Економічна політика та державне регулювання», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Сталий розвиток» (акт від 19.04.2021 р.).

В цілому це доводить значущість одержаних наукових результатів в дисертації для використання державними та місцевими органами влади, підприємствами і закладами вищої освіти та перспективність впровадження цих результатів у їх діяльності.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Даючи позитивну оцінку науковим здобуткам автора та їх практичному значенню, слід вказати на деякі дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. У дисертаційній роботі автором здійснено аналіз публікаційної активності наукової спільноти у сфері визначення ролі та місця державної міграції політики у національному господарстві, на основі інтегрального поєднання бенчмаркінг-інструментів Scopus Tools Analysis, Web of Science

Analyze Results та Google Ngram Viewer та VosViewer (с. 30-71 дисертації, с. 8-10 автореферату). На наш погляд, доцільно було б більш ґрунтовно пояснити принципи та критерії відбору ключових категорій для здійснення аналізу еволюції структурно-функціонального середовища встановлення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством.

2. Заслуговує на увагу запропонований автором науково-методичний підхід до побудови реалістичного, оптимістичного та песимістичного сценаріїв зміни кількості емігрантів з України залежно від трендів зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення. Проте автором у наступних розділах емпірично підтверджено, що на інтенсивність міграційних процесів впливає низка інших факторів як економічного, так і соціального характеру. На нашу погляд, робота значно виграла, якби автором при сценарному прогнозуванні з урахуванням більшого спектра екзогенних параметрів розвитку національної економіки. Це дозволило б підвищити обґрунтованість сформованих рекомендацій щодо реформування державної міграційної політики (с. 198-201 дисертації, с. 16-17 автореферату).

3. Позитивно оцінюючи запропонований автором підхід до кластеризації країн за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти відмітимо, що доцільно було б надати градацію меж змін рівня конкурентоспроможності вищої освіти відповідного кластера. Це дозволило б надати більш якісну інтерпретацію кластерів, отриманих у результаті дослідження, враховуючи значну кількість вхідних індикаторів (с. 292-297 дисертації, с. 22-23 автореферату).

4. У роботі автором розроблено наукові положення, які доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади (при визначенні напрямів оновлення державної міграційної політики), органами місцевого самоврядування (при формуванні програм забезпечення інтеграції мігрантів у місцеве соціокультурне середовище; профільними громадськими організаціями та асоціаціями (при реалізації заходів на підтримку мігрантів). На наш погляд, робота набула б системного характеру якби автором було розроблено дорожню карту удосконалення державної міграційної політики в Україні, у тому числі з урахуванням наслідків пандемії COVID-19 (с. 73-98 дисертації, с. 10 автореферату).

5. У п'ятому розділі дисертаційної роботи автором поглиблено методичний інструментарій оцінювання інтегрального індексу соціального прогресу України та країн Вишеградської четвірки (с. 349-363 дисертації, с. 27-28 автореферату). На наш погляд, з метою підвищення емпіричної обґрунтованості сформованого методичного інструментарію доцільно було б провести аналіз непараметричної міри статистики залежності індексів/субіндексів від міжнародних рейтингових агенцій, що оцінюють

соціальний розвиток країн та його складові, з розрахунковими значеннями інтегрального індексу соціального прогресу.

6. Слід позитивно відмітити удосконалений автором методологічний базис обґрунтування впливу бренду країни на динаміку чистого міграційного потоку, що відрізняється від існуючих поєднань тестувань ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, врахуванням емоційних уявлень та обізнаності потенційних мігрантів про країну, орієнтацією не на статичну, а на інтервальну оцінку сприйняття бренду країни її зовнішніми стейкхолдерами (с. 231-249 дисертації, с. 20-21 автореферату). Водночас робота значно виграла, якби автором було враховано різні підходи до визначення рівня бренду країни, розроблених світовими рейтинговими агентствами.

7. Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачем дослідження.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Пудрика Дениса Валерійовича на тему «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством» є завершеною науково-дослідною роботою високого наукового рівня, виконана українською мовою, оформлена у відповідності до норм і правил МОН України, є завершеною, у межах поставлених завдань, науково-дослідною роботою, спрямованою на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із розробленням теоретико-методологічних засад, науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування теоретико-методологічного інструментарію обґрунтування казуальних взаємозв'язків у системі управління національним господарством, що є детермінантами та рефлексорами ефективності реалізації державної міграційної політики. Тема і зміст дисертації відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті. Автореферат за структурою і технічним оформленням повністю відповідає визначеним МОН України вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи, у повній мірі відображає її науково-методичні положення, не містить інформації, не наведеної у роботі.

Глибина дослідження, отримані наукові результати, рівень подання матеріалу, перелік публікацій віддзеркалюють наявність теоретичних, методичних та аналітичних наукових розробок, які є предметом захисту докторської дисертації за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Враховуючи зазначене вважаю, що за змістом і оформленням, науковою і практичною значимістю дисертаційна робота на тему «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством» в повній мірі відповідає вимогам пунктів п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», що висуваються до докторської дисертації, а її автор Пудрик Денис Валерійович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,

докторка економічних наук, професорка
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
професорка кафедри корпоративних
фінансів і контролінгу

Є. А. Поліщук

Підпис *Поліщук Є. А.*
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
Поліщук Є. А.
«15» 09 20 21 р.

